

УДК 94 (470) «14»

Ю. В. Луцкай

здобувач кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ВЛАДА НОВГОРОДА НА ПОЧАТКУ XV СТОЛІТТЯ ПО ВІДОМОСТЯМ ЩОДЕННИКА ЖИЛЬБЕРА ДЕ ЛАННОА

© Луцкай Ю.В., 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.34425>

*У статті розглядаються і аналізуються відомості з подорожнього щоденника XV століття Жильбера де Ланноа, фламандського лицаря і дипломата. Увага в даному дослідженні приділяється звіткам джерела про управління Новгородом. На початку XV століття Ланноа відвідав Північну Русь і залишив цікаву інформацію про Новгород і Псков. Серед наявних даних у записці існують відомості про адміністративне управління Новгородом. Головними керівниками Новгороду були єпископ, бояри, посадник і тисяцький. Обранням для управління містом займалася громада, що складалася з бояр. Роль князя в управлінні містом ніяк не прописана. По відношенню до деяких соціонімів Ланноа підставляє під свої звичні назви – бурграфом (*bourchgrave/bourgrave*) називає посадника, а герцогом (*duc*) – тисяцького. Тільки стосовно до бояр ним використовується давньоруський еквівалент (*bayares*).*

Ключові слова: Новгород, соціонім, єпископ, посадник, тисяцький, бояри, князь.

*В статье рассматриваются и анализируются сведения из дорожнего дневника XV века Жильбера де Ланноа, фламандского рыцаря и дипломата. Внимание в данном исследовании уделяется известиям источника об управлении Новгородом. В начале XV века Ланноа посетил Северную Русь и оставил интересную информацию о Новгороде и Пскове. Среди имеющихся данных в записке существуют сведения об административном управлении Новгородом. Главными руководителями Новгорода были епископ, бояре, посадник и тысяцкий. Избранием для управления городом занималась община, состоявшая из бояр. Роль князя в управлении городом никак не прописана. По отношению к некоторым соционимам Ланноа подставляет под свои привычные названия – бурграфом (*bourchgrave/bourgrave*) называет посадника, а герцогом (*duc*) – тысяцкого. Только применительно к боярам ним используется древнерусский эквивалент (*bayares*).*

Ключевые слова: Новгород, соционим, епископ, посадник, тысяцкий, бояре, князь.

This article discusses and analyzes information from the travel diary of the XV century Gilbert de Lannoy, Flemish knight and diplomat. Attention is paid in this study news the source of the management of Novgorod. At the beginning of the XV century Lannoy visited Northern Rus` and leave information about the Novgorod and Pskov. Among the data available in the note, there are data on administrative management. Besides diary Lannoy, in the article also used other sources – Old Russian chronicles, notes Sigismund Herberstein and other material.

The main leaders of Novgorod were the bishop, boyars, posadnik and tysyatsky. The election for the city management was engaged in the community, which consisted of the boyars. The role of the prince in the city administration does not spelled out. In relation to some socionim Lannoy substitutes by their usual names – burgraf (bourchgrave/bourgrave) calls the posadnik, and the duke (duc) – tysyatsky. Only in relation to the boyars they used Old Russian equivalent (bayares). Certain questions arise concerning voiced Lannoy numbers 40 thousand cavalry boyars. Such an amount is doubtful for the time, but it is also recorded in the annals. On the basis of guidance Fleming that occur each year, and the change in the position of posadnik and tysyatsky, V. L. Yanin was postponed to a later time period posadnichestvo that is controversial.

Key words: *Novgorod, socionim, bishop, posadnik, tysyatsky, boyars, prince.*

Постановка проблеми. Відомості іноземних джерел допомагають у вивченні історії Русі, доповнюючи давньоруські та інші дані. В середньовічних іноземних джерелах про управління Новгородською землею інформації зовсім мало. Тим не менш, деякі дані можна взяти в подорожніх записках фламандського лицаря та дипломата Жильбера де Ланноа.

Аналіз актуальних досліджень. Головним джерелом виступає щоденник фламандського лицаря та дипломата Жильбера де Ланноа, але для вирішення деяких питань та для порівняння користуються іншим наративом – відомостями Сигізмунда Герберштейна, актовим матеріалом, давньоруськими літописами. Історіографія вивчення доробку фламандця є одною із багатих, до 2000 р. включно є бібліографічне зібрання історіографії та видань джерела [33, р. 38-47]. Крім цього, за останній час з'явилися ще праці С. Мунда [21; 37], І. Лялькова [19], О. Ф. Кудрявцева [11], Г. М. Коваленко [9; 10], О. В. Бикова [3], Дж. Святек [40], О. В. Кузьміної [12], П. В. Лукіна [15], М. О. Несіна [23], А. Невінського [38], Ю. В. Лушай [18] та інших, в яких досліджуються деякі данні з цього щоденника. Проте в даних працях приділялася увага лише аналізу деяких відомостей.

Метою статті є детальний аналіз інформації від Жильбера де Ланноа щодо апарату управління в Новгороді.

Виклад основного матеріалу. Подорожні записки або щоденник «Voyages et ambassades» фламандського лицаря та дипломата Жильбера де Ланноа (Gilbert de Lannoy, 1386-1462) є цікавим джерелом по

історії Русі, Великого князівства Литовського, Германії, навіть Єгипту, Сирії тощо. Він подорожував по різних країнам та записував те, що там бачив, у свій щоденник. Записи велись на старофранцузькій мові. Вперше подорожні записки Ланноа були видані у 1840 р. [41] Пізніше деяка частина щоденника була переведена на польську та російську мови з коментарями [35; 6]. У 1878 р. щоденник був у повному обсязі перевиданий та вже мав ґрунтовні коментарі до всього джерела [39].

В кінці 1413 р. Жильбер де Ланноа відвідав Північно-Західну Русь. В цей час він служив у Німецькому ордені, а коли один з походів було відкладено, він завітав на північноруські землі [21, с. 48]. Враження від Великого Новгорода та Пскова фламандцем були записані у щоденник. По відношенню до Великого Новгорода (grant Noegarde) він повідомляє про чотири соціальні групи: єпископ (evesque), бояри (bayares), тисяцький (duc), посадник (bourchgrave/bourgrave) [39, р. 33-34]. Серед представлених соціонімів Ланноа використовує не тільки французькі терміни, але є одна назва з давньоруської мови – bayares (див. про цей термін в статті [17, с. 220-221]). Напевно для нього не було знайдено соціономічного еквіваленту, на кшталт бурграфа та герцога. Хоча фламандцем використовується «grans seigneurs» (великі сеньйори) як синонім для назви «бояри» [39, р. 33].

Одним з перших коментаторів Й. Левелем передбачалося, що під duc (герцог) потрібно розуміти князя, а під bourgrave (бургграф) – посадника [35, с. 33]. З ним був згоден П. С. Савельєв [27, с. 29].

Однак, якщо з другим все ясно і ніхто з цим не сперечався, то з першим були сумніви. Ряд істориків не погодилися і запропонували переводити *duc* як тисяцький [2, с. 337; 6, с. 25]. Таке поєднання двох соціонімів зустрічається в договірних грамотах між новгородцями та німцями: «*borchgraviu et ducem Nogardie*» (1292 р.) [34, р. 378], «*borgravio Olphormou et cum duce Astaphio*» (1326 р.) [5, с. 69]. В останньому випадку бургграфом називається посадник Варфоломій Юрійович та герцогом тисяцький Остафій Дворянинець [30, с. 89-90]. Бургграфом в західноєвропейських джерелах часто називали посадників (в грамотах між Новгородом і німецькими містами також використовувалося *borchgreven* по відношенню до назви посадник) [7]. В. О. Ключевський вважав, що посадник був «громадянським управителем міста», а тисяцький «управителем переважно військовим і поліцейським». Таке положення в функціоналі магістерських посад дало йому можливість вважати, чому німці посадника називали бургграфом, а тисяцького – герцогом [8, с. 238]. Скоріш за все, Ланноа були взяті звичні для німецьких торговців та дипломатів назви, які міг чути у Німецькому ордені.

Згідно щоденника, Новгород був самостійним містом і його управлінням займалась громада. У Ланноа не говориться конкретно, що тисяцький і посадник вибиралися з бояр. Але в самому тексті вказується, що бояри були володарями. Громада з бояр по черзі обирала цих володарів. У подорожній записці говорилось про те, що Новгородом правили також посадник і тисяцький, у яких був чіткий час несення ними посадових повноважень – щороку відбувалася зміна [39, р. 33-34]. Пізніше Герберштейн писав про час незалежності Новгорода, що ним керували магістрати. Але їм наголошується, що Новгород ділився на п'ять частин, і кожна частина управлялася самостійно. Причому всі справи будь-якої частини повинні були відбуватися спільно з магістратом частини. Однією з цих частин він згадує Водську п'ятину [4, с. 339].

В той час, коли Ланноа був у Новгороді, там діяла система ступеневого посад-

ництва та тисяцтва. Група із дев'яти посадників (на момент 1410-1415 рр.) вибирала одного ступеневого посадника на один рік. В кінці 1413 р. ступеневим посадником був Іван Олександрович, а ступеневим тисяцьким – Ананія Костянтинівич [31, с. 300-303]. Можливо, що та група посадників і була великими сеньйорами, про яких писав Ланноа. Або великими сеньйорами могли бути члени «ради», яка відома по німецьким джерелам як «*de heren van Naugarden*» (пани Великого Новгорода), куди входили (на початку XV століття) посадник, тисяцький та п'ять кончанських старост [16, с. 23].

Ланноа розповідає, що сеньйори (*seigneurs*), тобто бояри, мали 40 тисяч кінноти та безліч піхоти. Вони часто воювали з сусідами, особливо з лицарями Ліфляндії, та вигравали багато боїв [39, р. 36]. У Шелонській битві 1471 р. новгородці змогли представити 40 тисяч кінноти [24, с. 55; 3, с. 245]. Але, як стверджує О. В. Биков, неможливо було для Новгорода того часу мати 40 тисяч коней. Скоріш за все стільки коней використовували для пересування, а не для бойових сутичок, тому що користувалися дешевими карельськими чи лівонськими кінями. Новгородські ополченці могли з 40 тисяч виставити 10 тисяч воїнів з бойовими кінями [3, с. 246]. Тим не менш, але Ланноа звідкілясь взяв цю цифру. Якщо і є перебільшення у цифрі кінноти, то фламандець лише сумлінно записав те, що чув. Напевно йому хтось з новгородців (може й з бояр) дав цю інформацію. Ці данні узгоджуються з літописними звітками.

В. Л. Яніним в своїй капітальній праці «Новгородські посадники» (вперше виданою у 1962 р., потім перевиданою у 2003 р.) було висунуто припущення, що з кінця XIII століття відбувається нова віха в посадництві, коли починається річне призначення новгородських посадників. Його версія ґрунтується на спостереженні за відомими датами посадництва, коли один посадник змінює іншого щороку (ця черговість видна по датах з 1291 по 1295 і з 1299 по 1305 рр.) [30, с. 18-21; 31, с. 236-250]. Як би на підтвердження цьому служить звістка Ланноа про річне посадництво на

початку XV століття [39, р. 34]. Підтримали В. Л. Яніна в цьому припущенні багато дослідників (К. Цернак, Н. Л. Подвигіна, Й. Лейшнер, В. Ф. Андреев та інші [42, f. 173; 25, с. 138; 36, f. 74-75; 1, с. 94]). Однак деякі дослідники (О. В. Мартишин, Дж. Лінд) виступили проти того, що з цього часу міг бути перехід на річне посадництво. Вони вважають, що лакуна між 1295 і 1300 р. пов'язана не з тим, що посадники невідомі, а що посадник не переобирався. У цьому випадку, посадником був Андрій Климович не тільки в 1294-1295 і 1299-1300 рр., але з 1294 по 1300 р. [20, с. 192-195; 13, с. 263-270] Так само й по іншим датам. Повідомлення Ланноа про річну зміну посадників слугує підтвердженням про ситуацію на початку XV століття, але не можеслугувати для кінця XIII – початку XIV століття. Не має підстав для перенесення у ранній час річного посадництва.

В. Ф. Андреев вважав, що посадників та інших посадових осіб вибирали по жеребу. Він зазначав, що «обрання за жеребом – одна з важливих особливостей новгородської політичної системи» [1, с. 95]. Ланноа відмічав, що громада володарів вибирала з бояр по черзі [39, р. 33]. Але лише можна припустити, що було жеребкування, яке було притаманне саме новгородському суспільству. Однозначної відповіді щодо цього не має, тому що прямих даних про вибори посадника чи тисяцького через жеребкування в джерелах не має (див. про це в роботі П. В. Лукіна [15, с. 37-40]). Відомо лише про факт жеребкування щодо виборів новгородського владика та у судовій практиці. Через жереб проходили три кандидати на архієпископа Новгороду та Пскова, як це було з Іоанном III у 1388 р. [24, с. 382]. Також подекуди жеребом вирішувалась судова суперечка між новгородськими та німецькими торговцями [5, с. 61].

Новгородський владика мав значну владу нарівні з посадником і тисяцьким, на що вказує Ланноа [39, р. 33]. Сигізмунд Герберштейн відзначав, що незадовго до позбавлення незалежності, Новгородом управляв архієпископ [4, с. 341]. Як пише О. Є. Мусін, авторитет новгородського ієрарха був досить високий, що допомагало

у вирішенні деяких складних ситуацій [22, с. 114]. З середини XIV століття архієпископ активно брав участь у державному управлінні міста [14, с. 199-200; 28, с. 133]. Такий стан спостерігається і в XV столітті.

Соборна церква свята Софія була резиденцією новгородського єпископа [39, р. 33]. На той момент, коли Ланноа знаходився у Новгороді, архієпископом Новгородським і Псковським був Іоанн III (на софійській престол було його обрано 7 травня 1388 р., 20 січня 1414 р. він пішов з посади [24, с. 382, 405]). Ланноа був у Новгороді 9 днів, за цей час кожен день владика посилав йому 30 осіб з їжею і напоями (хліб, м'ясо, риба, букові горіхи, порей, пиво і мед) [39, р. 34]. Такий стан речей дало можливість припустити, що іноземні посольства могли утримуватися за рахунок архієпископа [12, с. 121]. Однак Ланноа, коли знаходився у Північно-Західній Русі, не ніс дипломатичної місії, а був лише мандрівником, нехай і знатним.

Будучи в гостях у єпископа і сеньйорів (бояр), як про те пише Ланноа, від них він діставав інформацію про управління містом Новгород [39, р. 34]. І тому у щоденнику відзначається в різних місцях, що Новгородом управляє то єпископ, то громада, то бояри, то посадник з тисяцьким. Не має у нього узгодженості – хто саме має вищі повноваження в управлінні містом. У Ланноа також є загадкове речення – коли був у посадника та тисяцького, то ті дали йому обід, як він висловився, найбільш дивний і найбільш дивовижний серед бачених ним [39, р. 34]. Що було на тому обіді він не розкриває, тому ми не знаємо, що могло його здивувати. Можна лише припустити, що господарі могли запропонувати гостю багато страв та напоїв, які він ще не куштував.

Жильбер де Ланноа нічого не говорить про князя, який був у новгородців. В цей час вся влада була у боярській групі, а у князя були урізанні можливості. Навіть московські правителі (Іван Каліта, Дмитро Донський, Василь Темний тощо) не могли з цим нічого зробити, коли становились новгородськими князями (поки Іван III у 1478 р. не підкорив Новгород). Такий стан речей став можливим після того, як посад-

ники почали обиратися боярами, а не призначатися князем. Це трапилося після реформи 1136 р. [14, с. 198-199; 32, с. 55-56, 381] Різні боярські групи продовжували спиратися на князів. Але князь служив скоріше як військовий найманець, який допомагав військами для потреб новгородців. Коли фламандець був у Новгороді, він бачив там князя (поставленого московським правителем до Пскова), якого псковичі вигнали [39, р. 36-37]. Ланноа стверджував, що Псков з одного боку мав своє незалежне управління, але з іншого – Московський государ мав там вплив (на той час ним був Василь ІДмитрович). На думку П. С. Савельєва, псковським вигнанцем був углицький князь Костянтин Дмитрович (1389-1434), син великого володимирського князя Дмитра Донського (1350-1389) [27, с. 33]. Згідно Псковського другого літопису, Костянтин Дмитрович у 1412 р. приїхав до Пскова на княжіння (до того у 1408 р. він став новгородським князем [24, с. 400]), але в наступному році він від'їхав до Новгорода і там знаходився цілий рік, поки знов не повернувся до Пскова [26, с. 36]. Але яка причина цих переїздів, в літописі не вказується. Лише у Ланноа ми дізнаємось, що князя було вигнано. За припущенням А. В. Екземплярського, від'їзд 1413 р. був зумовлений натягнутими відносинами Новгорода до Литви [29, с. 138].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. Ф. Северный страж Руси: Очерки истории средневекового Новгорода / В. Ф. Андреев. – Л.: Лениздат, 1989. – 175 с.
2. Бестужев-Рюмин К. Русская история / К. Бестужев-Рюмин. – СПб.: Тип. А. Траншеля, 1872. – Т. I. – 774 с.
3. Быков А. В. Новгородское войско XI-XV веков / А. В. Быков; Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.02. – Отечественная история. – Великий Новгород, 2006. – 318 с.
4. Герберштейн С. Записки о Московии / Под ред. А. Л. Хорошкевич. – М.: Памятники исторической мысли, 2008. – Т. I. – 776 с.
5. Грамоты Великого Новгорода и Пскова / Под ред. С. Н. Валка. – М. –Л.: Академия наук СССР, 1949. – 408 с.
6. Емельянов В. Путешествия Гильберта де Ланноа в восточные земли Европы в 1413-14 и 1421 гг. / В. Емельянов // Университетские известия. – Ки-

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інформація про Новгород, що подається у подорожніх записках Ланноа, є в основному достовірною. Головними магістратами Новгорода були єпископ, бояри, посадник і тисяцький. Роль князя в управлінні містом ніяк в джерелі не прописана, як і не відмічено про вибір у посадники та тисяцького з бояр. Під деякі соціоніми Ланноа підставляє свої звичні назви – бурграфом (bourchgrave/bourgrave) називає посадника, а герцогом (duc) – тисяцького. Тільки стосовно до бояр використовується давньоруський еквівалент (bayages). На підставі вказівки фламандцем про річне знаходження посадника на посаді, В. Л. Яніним було перенесено на пізніший час термін посадництва. Але, як було показано, це є спірним моментом і не може слугувати для доказу існування річного посадництва на рубежі XIII-XIV століття. Було розглянуто ще декілька питань навколо інформації Ланноа (наприклад, про 40 тисяч кінноти, про джерела його щоденника). Спираючись на них можна зазначити, що фламандський мандрівник напевно сумлінно записував те, що йому казали великі сеньйори і те, що він сам бачив. Доречним буде у подальшому зробити історіографічне дослідження щодо відомостей та біографії Жильбера де Ланноа.

ев: Киевский университет св. Владимира, 1873. – № 8. – С. 1-46.

7. Каишанов С. М. Институты государственной власти Великого Новгорода и Пскова в свете немецкой средневековой терминологии (предварительные заметки) / С. М. Каишанов // Древнейшие государства Восточной Европы. 2001 год: Историческая память и формы ее воплощения. – М.: Восточная литература, 2003. – С. 297-319.
8. Ключевский В. О. Лекции по русской истории / В. О. Ключевский. – СПб.: Тип. В. О. Кирибаума, 1902. – 406 с.
9. Коваленко Г. М. Великий Новгород в европейской письменности XV – начала XX вв. / Г. М. Коваленко // Вестник Новгородского государственного университета. – 2006. – № 38. – С. 36-40.
10. Коваленко Г. М. Иноземцы в Великом Новгороде / Г. М. Коваленко // Русская история. – 2013. – № 2. – С. 62-67.
11. Кудрявцев О. Ф. Великая Русь рыцаря де Ланноа: Первое Западное описание Руси / О. Ф. Кудрявцев // Родина. – № 12. – 2003. – С. 76-79.

12. Кузьмина О. В. *Церковь и политическая борьба в Новгороде в XIV-XV веках* / О. В. Кузьмина; Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.02. – Отечественная история. – Великий Новгород, 2007. – 407 с.
13. Линд Дж. Х. *К вопросу о посаднической форме Новгорода около 1300 г. и датировке новгородских актов* / Дж. Х. Линд // Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1995 год. – М.: Наука, 1997. – С. 263–270.
14. Лихачев Д. С. *Русские летописи и их культурно-историческое значение* / Д. С. Лихачев. – М.; Л.: Академия наук СССР, 1947. – 499 с.
15. Лукин П. В. *Новгородское вече в XIII-XV вв. Историографические построения и данные ганзейских документов* / П. В. Лукин // Споры о Новгородском вече: Междисциплинарный диалог. – СПб.: Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2012. – С. 10–60.
16. Лукин П. В. *Существовал ли в средневековом Новгороде «совет господ»? / П. В. Лукин // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2012. – Вып. 1 (47). – С. 15–27.*
17. Луцкай Ю. В. *Лексические заимствования из славянских языков в западноевропейских источниках XIII-XV вв.* / Ю. В. Луцкай // Русин. – 2015. – Вып. 1 (39). – С. 214–228.
18. Луцкай Ю. В. *Псков та його населення за відомостями західноєвропейських джерел XIII-XV століття* / Ю. В. Луцкай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 2. Ч. 2. – С. 193–199.
19. Лялькоў І. *Жыльбер дэ Ланаа: фламандзец у Вялікім Княстве Літоўскім пачатку XV ст.* / І. Лялькоў // Беларусь – Бельгія: Грамадска-культурнае ўзаемадзеянне: Матэрыялы Міжнароднага «круглага стала», Мінск, 18-19 мая 2001 г. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2002. – С. 47–52.
20. Мартышин О. В. *Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики* / О. В. Мартышин. – М.: Российское право, 1992. – 384 с.
21. Мунд С. *Описание Новгорода и Пскова в мемуарах VOYAGESETAMBASSADES рыцаря Гильберта де Ланнуа* / С. Мунд // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2002. – № 1 (7). – С. 47–50.
22. Мусин А. Е. *Церковь и горожане средневекового Пскова: Историко-археологическое исследование* / А. Е. Мусин. – СПб.: Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2010. – 364 с.
23. Несин М. И. *Новгородские тысяцкие в 1410–1420-х гг.* / М. И. Несин // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2014. – Т. 6. № 6.2. – С. 129–131.
24. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов* / Под ред. А. Н. Насонова. – М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. – 561 с.
25. Подвигина Н. Л. *Очерки социально-экономической и политической истории Новгорода Великого в XII-XIII вв.* / Н. Л. Подвигина. – М.: Высшая школа, 1976. – 152 с.
26. *Псковские летописи* / Под ред. А. Н. Насонова. – М.: Академия наук СССР, 1955. – Вып. II. – 364 с.
27. Савельев П. С. *Очерк путешествия в прибалтийские страны, Великий Новгород и Псков, совершеного рыцарем Гильбертом де-Ланноа, в 1412-1414 годах* / П. С. Савельев // Географические известия. – 1850. – январь, февраль, март. – С. 17–35.
28. Хорошев А. С. *Церковь в социально-политической системе Новгородской феодальной республики* / А. С. Хорошев. – М.: Московский университет, 1980. – 224 с.
29. Экземпларский А. В. *Великие и удельные князья Северной Руси в татарский период, с 1238 по 1505 г.* / А. В. Экземпларский. – СПб.: Императорская Академия наук, 1891. – Т. 2. – 696 с.
30. Янин В. Л. *Новгородские акты XII-XV вв. Хронологический комментарий* / В. Л. Янин. – М.: Наука, 1990. – 384 с.
31. Янин В. Л. *Новгородские посадники* / В. Л. Янин. – М.: Языки славянских культур, 2003. – 513 с.
32. Янин В. Л. *Очерки истории средневекового Новгорода* / В. Л. Янин. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 400 с.
33. *Europäische Reiseberichte des späten Mittelalters. Eine analytische Bibliographie. Teil 3: Niederländische Reiseberichte* / Herausgegeben von W. Paravicini. – Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2000. – 414 f.
34. *Hansisches Urkundenbuch.* – Halle, 1876. – Bd. I. – P. 378.
35. *Lelewel J. Gilbert de Lannoy i jego podróże* / J. Lelewel. – Poznań: Nakł. księgarni J.K. Żupańskiego, 1844. – 92 s.
36. *Leuschner J. Novgorod: Untersuchungen zu einigen Fragen seiner Verfassungs- und Bevölkerungsstruktur* / J. Leuschner. – Berlin: Duncker & Humblot, 1980. – 288 f.
37. *Mund S. Travel Accounts as Early Sources of Knowledge about Russia in Medieval Western Europe from the mid-Thirteenth to the early Fifteenth Centuries* / S. Mund // *The Medieval History Journal.* – 2002. – Vol. 5, 1. – P. 103-120.
38. *Niewiński A. Podróżnik i król. Gilbert de Lannoy na dworze Władysława Jagiełły* / A. Niewiński // *Roczniki Humanistyczne.* – 2013. – T. LXI. Z. 2. – S. 25-39.
39. *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste* / Ch. Potvin & J.-C. Houzeau. – Louvain: J. Lefever, 1878. – 551 p.
40. *Svátek J. «Do té země jsem přijel, ale zase ji rychle opustil...»: Návštěva burgundského cestovatele Guilleberta de Lannoy v husitských Čechách* / J. Svátek // *Mediaevalia historica Bohemica.* – 2007. – Bd. 11. – S. 195-211.
41. *Voyages et ambassades de messier Guillebert de Lannoy, 1399-1450.* – Mons: Typ. D'em Hoyois, 1840. – 140 pp.
42. *Zernack K. Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven. Studien zur ver-*

fassungsgeschichtlichen Bedeutung des Veče / K. Zer-

nack. – Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1967. – 318 f.